

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА І КРИТИКИ ІІ

Historické a teoretické problémy ukrajinské literatury a literární vědy II.

Přednášky k bloku Historie ukrajinské literární vědy a kritiky

*Курс для магістрів
весна 2019*

Структура курсу

1. Розвиток і нищення шкіл і напрямків у радянському літературознавстві 20 – 30 років ХХ століття.
2. Літературознавство 40 – 50 рр.: за ґратами соцреалізму і в українському вигнанні.
3. Потепління в 60-ті роки і спроба чергового відродження науки про літературу наприкінці 80-х років.
4. Дискурс модерного і постмодерного літературознавства на межі ХХ-ХХІ століття.
5. Тенденції в українському літературознавстві та критиці останніх років.

1. Розвиток і нищення шкіл і напрямків у радянському літературознавстві 20 – 30 років ХХ століття.

Ситуація в критиці та літературознавстві у зв'язку з революційними переворотами 1917 р. і наступних років.

Зарубіжне та материкове літературознавство України 20-х років ХХ століття.

Утвердження марксистського літературознавства і проблеми вульгарно-соціологічної методології.

Літературна дискусія 1925-1928рр., критичні позиції й ідеологічні тенденції.

Реакція на ситуацію в літературі та науці про неї літературних критиків з української діаспори.

Монополія марксистського літературознавства і теоретичне обґрунтування соцреалізму.

Радянський розгром науки про літературу і реагування на нього літераторів діаспори.

Олександр Білецький (1884 – 1961)

Критика літературознавства 10 – 20х років ХХ століття

“Завдання та перспективи розвитку українського літературознавства» (1957);

«Українське радянське літературознавство за сорок років» (1957);

«Шляхи розвитку дожовтневого українського літературознавства» (1958).

Літературознавство 10 – 20х років

- 1925 р. **Леонід Білецький** – «Основи української літературно-наукової критики» (Прага)
- **Михайло Грушевський** - опубліковані в 20ті роки 5 томів «Історія української літератури» (6 том побачив світ у 1995 році)
- **Павло Филипович** «Українське літературознавство за 10 років революції»
- **Михайло Возняк** – «Історія української літератури» (3 томи) 1920-1924 (Львів)
- **Сергій Єфремов** // «Історія українського письменництва» (перше видання появилось в 1911 році. Четверте й останнє прижиттєве видання 1929 року)
- *Історико-філологічний відділ Всеукраїнської академії наук, заснований 1918 року: видання «Записки», «Збірники» та кварталники «Україна».*
- **Підручники:** «Підручник історії української літератури» Олександр Дорошкевич 1924; «Короткий курс українського письменництва» Володимир Радзикович 1922; «Історія українського письменництва» Микола Сулима 1923; «Хрестоматія української літератури» Микола Плевако 1926; «Українська література» Агапій Шамрай 1927; «Нарис історії української літератури» Володимир Коряк 1925, 1929.

Микола Зеров, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара

- М. Зеров «Нове українське письменництво» 1924; «До джерел» 1926; «Від Куліша до Винниченка» 1929.

Статті: «Європа – Просвіта – Освіта – Лікнеп», «Євразійський ренесанс і пошехонські сосни», «Зміцнена позиція» (1925 -1928).

- П. Филипович «Пушкін в українській літературі» 1927; «З новітнього українського письменництва» 1929.
- М. Драй-Хмара «Леся Українка» 1927. Білоруські письменники, розвиток сербської і хорватської літератур. «Проблеми сучасної славістики» 1929
- Німецька література та її зв'язки з українською Освальд Бургардт (Юрій Клен).

Утвердження марксистського літературознавства і проблеми вульгарно-соціологічної методології

■ «Цар», «Життя», «Могілля», Всеукраїнська спілка пролетарських письменників

- Футуристи
- Володимир Дорошенко
- Андрій Ковалівський «Питання економічно-соціальної формули в історії літератури» 1923
- Журнали «Мистецтво» 1919–1920; «Шляхи мистецтва» 1921–1923, «червоний шлях» 1923–1936
- Журнал «Критика» 1928–1940
- 1924–1925 рр. сумніви правильності вибору // Андрій Ковалівський

Літературна дискусія 1925-1928рр., критичні позиції й ідеологічні тенденції

- Літературна дискусія 1925–1928 рр. // Микола Хвильовий
- »Хвильовізм» // «Літературно-науковий вісник»
- Дмитро Донцов статті: «Криза нашої літератури» 1923, «Невільники доктрини» («Роздвоєння душі») 1928
- Арешт С. Єфремова
- С. Єфремов і його «Щоденники»

Постанова «Про перебудову літературно-художніх організацій» та I Всесоюзний з'їзд письменників

- 1932 року Постанова «Про перебудову літературно-художніх організацій»
- 1934 року I Всесоюзний з'їзд письменників – соціалістичний реалізм
- Михайль Семенко і арешт усією української інтелігенції
- Середина 30х років – популярність робіт Олександра Білецького
- Олександр Білецький як літературознавець: його перші роботи 20х років – цікаві погляди і непогано опрацьовані теорії розкриття творів, спад після 30х років. «К. Маркс, Ф. Энгельс и история литературы» (1934).
- Стаття О. Білецького «Проблема синтезу в літературознавстві» - завершення в Україні обґрунтування нормативних догм марксистської методології літературознавства і соцреалізму як регламентованого методу творчості. Оперті на ідеологію класовості, вони набували офіційності, їх регламентації могли лише уточнюватися і водночас – кам'яніти. Літературознавство і критика потрапляють у глибоку кризу, ще глибшу ніж художнє письменництво.

Ситуація у західній Україні та за кордоном

- «Літературно – науковий вісник» 1933 – 1939 рр.
- Дмитро Донцов
- Євген-Юлій Пеленський
- Олег Ольжич і Олена Теліга
- Марксистська ідеологія – Василь Бобинський
- Степан Тудор

2. Літературознавство 40 – 50 рр.: за гратами соцреалізму і в українському вигнанні.

Цензурні послаблення в критичній думці періоду Другої світової війни.

Активізація соцреалістичного офіціозу в публікаціях Ю. Кобилецького, в огляді прози Л. Новиченка, ювілейних доповідях П. Тичини та О. Білецького.

Сталінська розправа з кіноповістю О. Довженка «Україна в огні», її вплив на весь літературний процес СРСР.

Елементи літературної критики в доповіді М. Рильського «Українська радянська література в дні визволення України».

Розвиток літературознавства в окупованій Україні та в українській діаспорі.

«Нарис історії української літератури» (1946) і його «партійна» критика.

«Історія української літератури» Д. Чижевського (1956) і критика її в статтях О. Білецького.

«Розстріляне відродження» Ю. Лавріненка.

Здобутки та втрати авторського літературознавства.

Література у воєнні роки

- Журнал «Радянська література» → «Українська література» (до червня 1941 р.)
- Загальномистецьке видання «Література і мистецтво» 1941 – 1945 рр.
- Публікації літературознавчих праць протягом першого року війни не планувались.
- Лише один збірник матеріалів ювілейної сесії Академії наук УСРС 1942 р.
- 1942 року – журнал «Українська література»
- Павло Тичина – офіційне завдання доповідати про явища культури і мистецтва
- Леонід Новиченко «Проза чверті віку»
- Соцреалізм і «виробничі» романи і повісті (наприклад, Іван Ле «Роман міжгір'я»)
- Створення героя Прометея (без символіки, поетичних умовностей, космічного плану). Торжество соціалістичного реалізму – Л. Новиченко

Олександр Довженко

- Кіноповість «Україна в огні», «Повість полум'яних літ»
- 31 січня 1944 року – «критичний розбір» «Україна в огні»
- Доповідь «Про антиленінські помилки й націоналістичні перекручення в кіноповісті » «Україна в огні» – Сталін
- Участь на з'їзді Максима Рильського, Миколи Бажана, Павла Тичини
- Максим Рильський – критика й інших авторів (навіть, тих письменників, хто «мовчав», їхня творча пауза була також піддана критиці)
- 30 вересня 1944 р. газета «Література і мистецтво» опублікувала доповідь О. Білецького «25 років українського радянського літературознавства»
- Ідея про те, що реалізм «виправляє» літературний шлях.

«Виправлення» української літератури реалізмом - постаті Шевченка, Франка, Куліша і Коцюбинського.

- Давид Тамарченко «Творчість Тараса Шевченка і російська революційно-демократична література» (1944)
- Єдиний стиль революційно-демократичного реалізму
- Євген Кирилук – «Реалізм Івана Франка» (1943), «П. О. Куліш і його значення в історії української культури» (1944)
- Боротьба з внутрішніми ворогами – М. Рильський, Є. Кирилук
- «Кривотлумачення» літературного процесу за межами України (Д. Донцов, І. Огієнко, В. Винниченко, Є. Маланюк)

Празька школа

- Критика авторів, що за межами України намагалися житися ідеєю України, наповнюючи свою творчість нею.
- Крім Д. Донцова (журнал «Вісник»), варто згадати представників Празької школи (Є. Маланюк, Ю. Драган, О. Лятуринська, О. Теліга, О. Ольжич)
- Літературно-критичні погляди висловлювали здебільшого не в статтях, а в поетичних візіях (мрія про незалежну Україну та її високе художнє слово)
- О. Ольжич і О. Теліга – намагалася заснувати літературне життя, спроби заснувати письменницьку Спілку. Очолила О. Теліга. Заснування газети «Українське слово», додатків до неї «Літаври» і «Літературне мистецтво», що виходили в Києві з кінця квітня 1941 до зими 1942 років. О. Ольжич займався переважно національно-організаційними питаннями як керівник Національної ради ОУН;
- Стаття «Братерство в народі» О. Теліги (жовтень-листопад 1941) – газета «Волинь» та часопис «Літаври» - актуалізація теми М. Хвильового, компартія – «собиратель российских земель», нагадала про розстріли 1934 р. Влизька, Косинки, Фальківського та сотні інших.
- Стаття «Прапори духу» - завдання українського мистецтва. Стаття «Нарозстіж вікна!» - своєрідний заклик, підсумок думок про завдання українського мистецтва.
- О. Ольжич – політичні проблеми; у газеті «Український вісник» 1942 року стаття «Сучасна українська поезія» – поетичний набуток України першої половини ХХ століття.

В. Домонтович; Микола Гнатишак і Дмитро Чижевський

- Газета «Нова Україна» і журнал «Український засів» (1941-1943 рр., Харків) – окремі сторінки нищення української літератури в 20-30 роки.
- Микола Гнатишак «Історія української літератури. Книжка перша» (Прага, 1941). Історію літератури пропонував розглядати в межах десяти періодів: староукраїнський стиль, візантійський стиль, український ренесанс, козацьке бароко, псевдокласика, романтика, бідермаєр, реалізм, модерн. Така періодизація не передбачає насильницького крайня матеріалу «від року до року», побудована на синтезі художньо-стильового і стильово-світоглядного принципів.
- Дмитро Чижевський «Історія української літератури. Книжка друга» (Прага, 1942). Охопила два періоди, які Гнатишак назвав «український ренесанс» і «козацьке бароко», Чижевський дав інші назви – «Ренесанс і реформація» та «Бароко». Написане було більш новаторським для української науки про літературу.

МУР

- 1945 – 1945 рр. на території Німеччини і Австрії – літературно-культурні об'єднання:

МУР (Мистецький український рух) - учасники І. Багряний, В. Барка, О. Державін, Ю. Клен, Ю. Лавріненко, О. Лятуринська, Є. Маланюк, Т. Осьмачка, В. Петров, Ю. Шерех та ін.) / видання літературних альманахів, журналів, газет, провели кілька з'їздів-конференцій.

- В. Петров (Домонтович) «Проблеми літературознавства за останнє 25-ліття (1920-1945 рр.)», спочатку як доповідь на конференції Української Вільної Академії Наук 4 березня 1946 р. – найосновніша проблема протистояння історичної (ідеологічної) та філологічної (модерністської) шкіл.
- Органічний національний стиль

«Нарис історії української літератури» 1946 р. Київ

- Огляд літератури післяреволюційного періоду зроблено на основі критичної літератури 20-30-х років, але з вилученням із них будь-яких згадок про всіх репресованих письменників і критиків того часу. А коли хтось і був згаданий то з позиції найжорстокіших політичних звинувачень.
- Давня і нова українська література розглядалася в «Нарисі...» за періодами окресленими у працях С. Єфремова, М. Грушевського та ін. Назви тим періодам давалися, щоправда, за просторово-часовим критерієм, але у кожному випадку наголошувалося, що йдеться таки про «українську літературу»: «Українська література XI—XVIII століть», «Українська література XIX і початку XX століть» тощо. Це згодом у спеціально прийнятій постанові ЦК КП(б)У буде розцінене як «буржуазно-націоналістичний дух».

Періодичні видання

- Статті в періодичних виданнях, зокрема в "Літературі і мистецтві", що після війни знову прибрала назву "Літературної газети".
- Газета послідовно підказувала, про що і з яким пафосом повинні писати літератори, часом детально розтлумачуючи, якими в них мають бути сюжети, конфлікти, герої і навіть жанрові форми.
- Постанови, що заганяли талановитих письменників у глухий кут.
- «Слово великому Сталіну від українського народу» – 13 поетів
- Критика на Ю. Яновського роман «Жива вода» - Олександр Корнійчук.
- Критика В. Сосюри
- «Історія» української літератури» - 1954 і 1957 рр. двотомна робота – політичний публічний донос на всю історію української літератури.

Юрій Шерех і Дмитро Чижевський

- Протягом першої половини 50-х років Ю. Шерех найактивніше студював творчість репресованих у 30-ті роки письменників, які в Радянській Україні або замовчувалися або оголошувалися найбільшими ворогами народу, Ця проблема стала предметом його статей «Так було чи так мало бути. Про творчість А. Любченка» 1952 року, «Хвильовий без політики» 1953 р., «Місто Валер'яна Підмогильного» 1955 р., «Шоста симфонія Миколи Куліша» 1956 р. та інші.
- У 1956 році у Нью-Йорку вийшла обіцяна автором ще в 1942 році «Історія української літератури» Дмитра Чижевського. Критика О. Білецького.
- За "схемою розвитку» Чижевського, українська література до початку ХХ ст. вкладається в дев'ять стильових періодів: 1. Доба монументального стилю — ХІ ст. 2. Доба орнаментального стилю — ХІІ—ХІІІ ст. 3. Переходова доба — ХІV—ХV ст. 4. Ренесанс та реформація — кінець ХVІ ст. 5. Бароко — ХVІІ—ХVІІІ ст. 6. Класицизм — кінець ХVНІ — 40-ві роки ХІХ ст. 7. Романтика — кінець 20-х — початок 60-х років ХІХ ст. 8. Реалізм — від 60-х років ХІХ ст. 9. Символізм — початок ХХ ст.
- Науковий аналіз літературних явищ кожного періоду постає в "Історії..." Д. Чижевського достатньо переконливим і всебічним. Поєднує він у собі не тільки "ритміку" чи "стилістику" творів, на чому з єхидством акцентував у згадуваній публікації О. Білецький. Естетика художнього твору, в уявленні Д. Чижевського, це і життєві мотиви, і психологічна забезпеченість зображених ситуацій та характерів, і композиційні та стилістичні особливості різних жанрів, і, в багатьох випадках, функціонування твору в читацькому середовищі.

Юрій Лавріненко «Розстріляне відродження»

- З появою праці Д. Чижевського розпочався цілком очевидний ренесанс українського літературознавства, головна риса якого — в наближенні до світової мистецтвознавчої системи. Розбудова того ренесансу в наступні три десятиліття буде пов'язана переважно з дослідницькою роботою вчених українського вигнання (діаспори), і тут на особливу згадку заслуговує видана в Мюнхені 1959 р. антологія "Розстріляне відродження", яку впорядкував Ю. Лавріненко (Дивнич), вмістивши в ній також ґрунтовні критичні розвідки про репресованих у 20—30-х роках українських письменників. Потрапили до цієї антології і постаті тих авторів, які не були репресованими, але справжня художня творчість яких теж закінчилася в 20—30-х роках (П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан та ін.). Таланти їхні, отже, автор теж зарахував у число розстріляних.

3. Потепління в 60-ті роки і спроба чергового відродження науки про літературу наприкінці 80-х років.

Занепад та зовнішня «пристойність» науки про літературу наприкінці 50-х років.

Рух шістдесятництва в літературі і літературній критиці.

«Історія української радянської літератури» (1964) і вибіркова реабілітація репресованих письменників.

Спротив ідеологічного наступу на літературу й літературну критику.

Останні статті О. Білецького і створення «Історії української літератури» у 8-ми томах.

Останні роки «застійного» літературознавства.

Повернення а науковий обіг репресованого літературознавства.

Відродження філологічної школи в академічному та освітньому літературознавстві.

Суперечності розвитку критичного літературознавства в умовах «деребудови»

Наука про літературу наприкінці 50-х років. «Шістдесятництво»

- За час свого панування радянський режим привчив людей що «слово правди» завжди несли партійні й урядові постанови. У середині 50-х років постанова XX з'їзду КПРС про «розвінчання» культу особи Сталіна (1956) – часткове пробудження і розвиток майже зниклого літературного процесу, породивши таке літературне явище як «шістдесятництво». (Д. Павличко, Ліна Костенко, В. Симоненко, І. Драч, Гр. Тютюнник, М. Вінграновський, В. Дрозд, В. Шевчук, Є. Гуцало та ін.).
- З часом до нього приєдналися новими книгами окремі старші письменники (М. Рильський, В. Сосюра, А. Малишко, О. Гончар, Г. Тютюнник, В. Зе-мляк, Ю. Мушкетик та ін.).
- Однак літературні критики й історики літератури ще довго працювали так, ніби нічого особливого й не сталося. За великим рахунком вони мали рацію: в часи так званої «хрущовської відлиги», що настала після XX з'їзду КПРС, радянське суспільство лиш пробило головою тюрем-ну перегородку, щоб опинитися в іншій камері, але тієї ж тюрми.

Фальш «хрущовської відлиги»

- Зовні все виглядало ніби в дусі назрілого «оновлення»: щорічник «Радянське літературознавство» перетворено на двомісячник (1957), а згодом і на місяч-ник (1958). Отож з'явилися можливості ніби для ширшо-го й оперативнішого осмислення питань історії, теорії і критики художньої літератури.
- Водночас із ре-абілітацією репресованих письменників, почали готувати до видання їхні твори та публікувати про них статті й монографії («Мирослав Ірчан» Л. Новиченка, 1958; «Іван Микитенко» М. Сиротюка, 1959; «Григорій Епик» О. Ки-лимника, 1960 та ін.).
- Як певний крок уперед сприйма-лася можливість обговорення проблем різностилля мето-ду радянської літератури (Л. Новиченко. «Про різномані-тність художніх форм і стилів у літературі соціалістично-го реалізму», 1959). Але все це нагадувало швидше «виконання вказівок», ніж продуманий і діалектичний розвиток науки про літературу.
- Реабілітацію репресова-них письменників офіційне літературознавство поспіши-ло сприйняти як часткове, довільне й вибіркове. Внаслі-док цього публікувалась і «позитивно» осмислювалась лише та частина спадщини реабілітованих авторів, яка в тематичному розумінні «підтверджувала» правильність більшовицької доктрини протягом усього періоду її існу-вання. А все те, де герої чи автори висловлювали хоч найменші сумніви щодо цього, трактувалося як хибне, вороже, художньо безвартісне.

Критично-популярне літературознавство, розраховане на якнайширшого читача

- Брошури товариства «Знання»,
- Збірники критичних нарисів «Українські радянські письменники» (згодом «Письменники радянської літератури»),
- Літературні огляди й рецензії в масовій партійній періодиці
- Продовження «Марксистського льодовикового періоду» в 50-60х роках
- Шістдесятники – критичні виступи
- Леонід Коваленко – «Історія української радянської літератури» 1964 (як 2 том «Історії української літератури» 1957).
- Дослідження класичної спадщини – критика могла бути менш зв'язаною з умовами «оптимізму за наказом». На користь цієї думки певною мірою свідчили видані в кінці 50-х років монографії П. Волинського «Теоретична боротьба в українській літературі (перша половина XIX століття)», 1959; М. Бернштейна «Українська літературна критика 50—70-х років XIX століття», 1959; М. Комишанченка «Літературна дискусія 1873—1878 років на Україні», 1958 та деякі інші.

Літературознавство у вищих навчальних закладах у 60-ті роки

Літера-турознавство у вищих навчальних закладах було представлене кількома виданнями підручника-вого типу:

- «Історія української лі-тератури. Література першої половини ХІХ століття», 1964;
- «Історія української літератури. Література другої половини ХІХ століття», 1966;
- «Історія української літе-ратури. Кінець ХІХ — початок ХХ століття», 1967.

За змістом це був (з деякими доповненнями замовчуваних раніше літературних фактів) конспект першого тому ака-демічної «Історії української літератури» (1954), котра являла собою безпрецедентний політичний донос на всю українську літературу. Головний методологічний прин-цип цієї «Історії...» (**література з класових позицій відтворює суспільні процеси**) консервувався тепер у сфері вищої літературної освіти і ставав, відтак, непорушним догматом, у трафаретах якого допускалися тільки зміни імен авторів, назв їхніх творів чи якоїсь ін-шої, суто номінальної атрибутики.

- Подібні настрої – у книзі підручника-вого типу «Матеріали (в п'яти томах, шести частях) до історії української літератури» (Київ: Видавництво «Літературна думка», 1959).

Літературознавство у вищих навчальних закладах у 60-ті роки

Духовне обличчя української літератури поста-вало перед читачем до краю спотвореним, бо ж усе, що ялось не вміщувалось під тим знаком, відсікалося від нього і зараховувалось у «ворожий» стан буржуазного на-ціоналізму, формалізму, занепадництва тощо.

- Монографія В. Передерія «Україн-ська революційно-демократична естетика» (1964)
- Збір-ник статей «Українське радянське літературознавство за 50 років» (1968).

У них знову повторювалися вади найбільш звульгаризованого уявлення про окремі віхи української літератури та наукового осмислення її. Читач довідував-ся і про створення «найсприятливіших умов» для розви-тку літературознавства після жовтневого перевороту, і про боротьбу його «з різними проявами буржуазної мето-дології», і про «новаторську суть мистецтва соціалістич-ного реалізму», і про захист марксистською критикою спадщини Шевченка, Франка, Українки...

Шістдесятництво

- Перші ознаки його з'явилися у виступі О. Довженка на Друго-му з'їзді радянських письменників (1954), коли прозвучала тривога про зникнення (в умовах ідеологічного тис-ку) «художньої атмосфери» з кінематографа, та в його ж статті «Мистецтво живопису і сучасність» (1956), у якій акцентувалося, що мистецтво не може розвиватися за на-перед визначеними еталонами і що «треба розширювати творчі межі соціалістичного реалізму».
- Невдовзі про це ж (у 1956 р.) заговорив М. Рильський у статті «Краса», але вже стосовно власне художньої літератури, наголо-сивши водночас, що «критики-професіонали ще й досі, хоч і присягають у своєму зреченні вульгарного соціологізму, мало, проте, приділяють у своїх статтях місця ес-тетичній оцінці мистецьких явищ»
- Передмови до збірок І. Драча «Соняшник», В. Симоненка «Тиша і грім»
- Концептуальні зрушення помітні в публікації досліджень М. Коцюбинської «Образне слово в літературному творі» (1960) і «Література і мистецтво слова» (1965). Певне значення мали роботи з проблем стильового роз-маїття літератури (В. Іванисенко. «Що таке лірика», 1963 і «Народження стилю», 1964; М. Острик. «Роман-тика в літературі соціалістичного реалізму», 1964; П. Мисик. «Багатство форм і стилів», 1966), а також збі-рники статей С. Крижанівського «Художні відкритт» (1965) і Л. Новиченка «Не ілюстрація — відкриття» (1967).

Критика поетів-шістдесятників. Іван Світличний, Леонід Кореневич, Олексій Ставицький

- Обговорення у пресі творчості молодих поетів (Л. Костенко, І. Драча, М. Вінграновського та ін.) — публікацій молодих критиків — статті І. Світличного «Людина приїздить на село» («Вітчизна», 1961, № 6), Л. Кореневича «Велика сила прикладу» («Вітчизна», 1961, № 5), О. Ставицького «Як у житті» («Вітчизна», 1961, № 6). Статті І. Світличного, Л. Кореневича й О. Ставицького спричинилися до загальнолітературної полеміки.
- П. Загребельний (тодішній редактор «Літературної газети») схарактеризував їх як «Три краплі смутку» (назва газетної статті), доводячи, що ці критики не мають рації в своїх тривогах за девальвацію художнього слова, що вони свідомо йдуть на конфлікт із письменниками тощо.
- У статті Віктора Іванисенка «Сучасна література і проблеми критики» (1963) йшлося про те, що за всю історію української радянської літератури дослідники її не працювали ще так інтенсивно й плідно, як в останні роки — «безконфліктність» в осмисленні літературного процесу.

Друга половина 60-х років

України і всього СРСР (з одного боку) зростала напруга ідейно-творчих шукань і невдоволень письменників з приводу обмежень у цих шуканнях і водночас дедалі агресивнішим ставав режимний прес.

- О. Гончар «Собор». У статті директора Інституту літератури Микола Шамоти не лише «спростовувались» висловлені в пресі позитивні оцінки роману, не лише оголошувалася війна всім «бездумним, не завжди безкорисливим шанувальникам» таланту письменника, а й доводилась цілковита «творча невдача» автора «Собору». Доводилась без жодного доводу, без жодного аналітичного аргумента, а тільки через «невідповідність» зображеного в романі і того, чого ждали від літератури «усталені нашим способом життя державні, партійні і комсомольські

Критика і літературознавство 60-х років за межами України

- Микола Глобенко опублікував кілька розвідок про прозу 20-х років і про деякі грані розвитку всієї літератури «підсоветської України»;
- Богдан Кравців спробував узагальнити наслідки розгрому українського літературознавства в 20—30-х роках, процесу реабілітації письменників наприкінці 50-х років;
- Є. Маланюк видав двотомник своїх есеїстичних спостережень над розвитком української поезії в радянський періоді та ін.
- Особливо вражаючою була картина нищення науки про літературу, яку подав **Б. Кравців**. Вражали насамперед цифри: у 20-х роках у галузі української критики й літературознавства працювало 280 на-уковців; з них було піддано репресіям 103 (живими зо-стались тільки 14); вибуло з літературного життя внаслі-док екстермінаційних заходів 74 особи; емігрувало за кордон — 25; «перетривало і заслужило на звання «советських літературознавців» усього 15 осіб».

Знадоби-лося понад два десятиліття, щоб до цих 15-ти приєднало-ся в підрадянській Україні ще 105 осіб, але до цифри 280 (як у 20-х роках) материкова Україна не дотягнеться на-віть наприкінці ХХ ст.

Критика і літературознавство 60-х–80-х років за межами України

- Нью-Йоркське об'єднання «Слово» 1954, яке сформувалося з учасників колишнього МУРу та інших українських іммігрантів які проживали не тільки в США, але і Канаді, Англії, Бразилії, Аргентині, Німеччині, Франції, Австралії – Є. Маланюк (почесний голова)...
- У другій половині 50-х років від цього об'єднання відійшли деякі наймолодші автори, Потім до них приєдналися в різних «позагрупових» і була створена Кью-Йоркська група поетів. Вона позиціювала себе що до «Слова» не так ідеологічно-патріотичними розходженнями, як суто мистецькими поглядами.
- Перехід від модернізму до «післямодернізму» та постмодернізму.
- Дмитро Донцов «Модерна література розкладу» (критика авторів МУРу).
- Іван Кошелівець опублікував у 1963 р. антологію (з передмовою та біографічними довідками про авторів) «Панорама найновішої літератури в УРСР», а в 1964 р. — критичний нарис «Сучасна література в УРСР» (Нью-Йорк, видавництво «Пролог»).
- Ю. Лавріненко «Зруб і парости» (Мюнхен, 1971).

Створення восьми томної «Історії української літератури» (1967—

1971)

У передмові до цієї праці («Від редакційної колегії»), а також у статті голови редколегії Є. Кирилюка про наукові принципи видання наголошувалось, що автори його, переважно співробітники академічного Інституту літератури, використали досвід своїх попередників, а науковою основою для них служать матеріалістичне розуміння художньої творчості, висхідні положення «ленінської теорії відображення, вчення про культурну спадщину, положення про наявність двох культур у кожній національній культурі у класовому суспільстві, ленінського принципу партійності літератури»

- Є. Кирилюк писав: «ми ще не дійшли до повної міри об'єктивності, але значно наблизились до неї»;

це видно, зокрема, з того, що, хоча, скажімо, О. Олесь чи М. Вороний названі в «Історії...» поетами-декадентами, а про М. Хвильового, М. Івченка чи В. Підмогильного сказано, що в їхній творчості виявились «впливи ворожої ідеології», та все-таки їм відводилось у виданні більш-менш значне місце. Так само ширшою в «Історії...» була інформація про П. Куліша і М. Драгоманова, О. Кониського і Я. Щоголіва, М. Чернявського й А. Кримського, М. Філянського і П. Карманського, В. Пачовського і Б. Лепкого, Г. Косинку і М. Куліша, О.

Слісаренка і Г. Епіка, М. Хвильового й О. Досвітнього, а також про багатьох письменників із покоління шістдесятників

1972—1978 рр.

- Протягом 1972—1978 рр. відбулося кілька суто ідео-логічних акцій (прийняття постанови ЦК КПРС «Про літературно-художню критику», ейфорійне відзначення 50-річчя утворення СРСР та ін.), на які треба було (в ду-сі вироблених уже радянських традицій) оперативно відреагувати — показати всенародні «позитиви» і затавру-вати окремі «негативи». Першим це зробив тодішній сек-ретар ЦК КПУ Валентин Маланчук, загостривши увагу на рисах «політичної та ідеологічної аморфності, методологічної безпорадності» окремих літературознавців і на захоплен-ні їх «суто естетичним аналізом».
- М. Шамота у журналі «Комуніст України» піддав нещадній критиці методологічні прорахунки в осмисленні літературного процесу, назвав низку художніх творів з «порушенням іс-торизмом» і з притиском наголосив, що «пора кінчати з лібералізмом, його методологією і фразеологією».
- Письменники та літературознавці повели себе тоді по-різному: одні вдалися до ще крутіших виразів у критиці не раз уже критикованих літературних явищ (Л. Нови-ченко, наприклад, виступаючи на четвертому письменни-цькому пленумі в 1973 р., обрав для нищівної критики такий найменш захищений об'єкт, як творчість неокла-сиків і «поширювача культу Зерова» Г. Кочура), інших було примушено взятись за невластиве їм заняття в галузі розвінчування буржуазних фальсифікаторів радянсь-кої літератури (В. Дончик. «Правду не здолати», 1977); ще дехто змушений був публічно визнавати свої «помилки» (І. Дзюба, В. Яременко та ін.). Розгорнулась у 70-х роках кампанія виключення з членства Спілки пи-сьменників (серед виключених були й критики та істори-ки літератури І. Дзюба, В. Іванисенко, Є. Сверстюк, І. Світличний), звільнення з роботи вчених-філологів з подальшою неможливістю працювати за фахом (Л. Мах-новця, наприклад, звільнено за вжиту на обкладинці мо-нографії фразу Г. Сковороди «Неравное всем равенство»; В. Іванисенка — за виявлений у робочому столі машино-пис монографії І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифіка-ція».

Публікації 70-80-х років

- Значна частина велемовних публікацій присвячувалась саморобній літературі на «робітничу те-му» (романи В. Собка «Лихобор», Ю. Бедзика «Поверх — 42», П. Загребельного «З погляду вічності» чи поеми М. Бажана «Нічні роздуми старого майстра»), мемуар-ним «шедеврам» Л. Брежнєва «Мала земля», «Відродження», «Цілина» (монографія О. Мазуркевича «Трилогія високих пристрастей», 1982), боротьбі з зару-біжними дослідниками української літератури та бур-жуазними націоналістами (упорядковані О. Мазуркеви- чем збірники публіцистичних і художніх творів «Зброєю слова», 1973, 1974; монографії В. Шпака «Сучасні фаль-сифікатори ідейної спадщини Т. Шевченка», 1974; В. Микитася «Проти фальсифікації спадщини Лесі Українки», 1974; «Правда про Василя Стефаника», 1975; М. Дубини «Слово ненависті і гніву», 1979; «Правда зви-нувачує», 1982; статті Л. Новиченка «Тіні недоброго ми-нулого», 1974; Є. Волошка «Хто вони — «друзі» та «доброзичливці?», 1974).
- Академічне псевдолітературознавство вщерть було виповнене студіями, в яких під єдиним партійно-ідеологічним кутом зору переглядався весь літературний процес України і в такий спосіб ще раз науково «узаконювались» ті псевдоположення, в основі яких не було жодного наукового змісту: класовий харак-тер художньої творчості, історичний оптимізм радянсь-кої літератури, партійне керівництво літературним

4. Дискурс модерного і постмодерного літературознавства на межі ХХ-ХХІ століття.

Активізація літературознавчих пошуків в умовах української незалежності.

Уроки минулого і сучасні «канонізації».

Літературознавство наукове і навчальне.

Спроби постмодерного погляду на літературу в сучасних дослідженнях прози, поезії, драматургії.

Нові «наближення» до етапів і явищ літератури радянського періоду.

Перевидання класичної спадщини літературознавства як складова сучасної науки про літературу.

Перспективи.

Пошуки у літературознавстві

- Різні науковці продовжують виходити з ситуації в такий спосіб: до українського модерну зараховують неоромантиків, символістів, імпресіоністів та екзистенціалістів), а представникам деяких інших літературних напрямів (футуризм, експресіонізм, сюрреалізм, імажинізм, дадаїзм, акмеїзм та інші) відводять місце в авангардизмі. Тамара Гундорова схильна вважати, що всі ці напрями (а до них ще слід зарахувати неокласицизм та натуралізм) ніколи в українській літературі не виступали в чистому вигляді; вони завжди переплітались між собою і в окремі школи не оформлялись.
- В останні роки слово методологія (замість *методика*) стало навіть модним, оскільки в науці з'явився ґрунт не просто для плюралізму, а для справжнього розгулу методологій. Провідною вважається думка, що історично-ідеологічні методології відійшли остаточно в минуле разом із вульгарним соцреалізмом. Натомість панівні позиції повинні займати і займають усі наймодерніші та постмодерні методології — від «невинного» екзистенціалізму та «елітарного» психоаналітизму до претензійного фемінізму. Про структуралізм уже й говорити нічого, оскільки елементи його наявні фактично в усіх модерних «ізмах».

Літературознавство та літературознавчі праці поч. XXI ст.

- Шістдесятництво – розходження: постаті / вужче та ширше значення/
- Теологічні мотиви
- Феміністичні підходи трактування літературних явищ
- Постмодерний підхід (Т. Гундорова «ПроЯвлення слова» 1997)
- Соломія Павличко «Дискурс модернізму в українській літературі» (1997)
- Володимир Моренець «Національні шляхи поетичного модернізму першої половини XX ст.: Україна і Польща» (2002)
- Т. Гундорова «Український літературний постмодерн» (2005)
- Дмитро Затонський «Модернизм и постмодернизм. Мысли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств» (2001)
- Т. Гундорова «Кітч і література» (2008)
- Шевченкознавство

Збірник «Філологічні семінари»

критики і поетики художньої творчості. Постійні чи епізодичні учасники семінару на межі ХХ—ХХІ ст. опублікували концептуальні монографічні дослідження з різних історико-теоретичних питань літератури та компаративістики. Серед них «Мистецтво слова» (1998, 2003) А. Ткаченка; «Літопис Самійла Величка...» (1996) і «Пам'ятна книга Дмитра Туптала» (2004) В. Соболя; «Фольклорно-літературні зв'язки: компаративний аспект» (2001) С. Росовецького; «Історія українського літературознавства» (2001), «Український літературний романтизм» (переклад словацькою мовою М. Романа, 2006) і «Художня література України» (2005, 2008) М. Наєнка; «Літературознавчі концепції в Україні...» (2002) М. Гнатюка; «Міфологічний горизонт українського модернізму» (2002) і «Література як геокультурний проект» (2007) Я. Поліщука; «Сходи романтичного» (словацькою, українською і російською

мовами, 2002) С. Макари і Н. Кисельової; «Український преромантизм» (2003), «Поляки й українці: в колі думки й прикордоння епохи романтизму» (2005) С. Козака; «Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція» (2004) Н. Бернадської; «Текст у світі текстів Празької літературної школи» (2005) В. Просалової; «М'ятежні романтики вітаїзму: проза ВАПЛІТЕ» (2006) Л. Кавун; «Постаті і тексти» (2007) Л. Скупейка; «Русская постмодернистская литература» (2007) А. Мережинської; «Аксиология перечтений» (2008) Н. Над'ярних; «Літературні перехрестя» (2008) Г. Александрової; «Василь Стус — інтерпретатор поезії Р. М. Рільке» (2008) Л. Кравченко; «Інтертекст у світлі рампи» (2009) М. Шаповал та ін.

Нові ідеї у літературознавстві

- Українська «химерна проза»
- Валентина Нарівська «Національний характер в українській прозі 50-70-х років ХХ століття» 1994
- Василь Пахаренко «Поєдинок з Левіяфаном: міт. і псевдоміт. в українській літературі 20-х років» 1999
- Григорій Штонь «Духовний простір української ліро-епічної прози», 1998
- «Одностильовість» не слід сприймати як «стильову однаковість»; українська проза (як і література загалом) завжди мала яскраво виражене багатостильове обличчя (сентиментальна, роман-тична, реалістична й ін.), але йдеться, очевидно, про стиль як духовну категорію, як формотворче об'єднуюче начало. Свого часу Євген Маланюк наголошував, що, мабуть, у жодного народу так гостро і болюче не стоїть проблема стилю, проблема духу, формотворчого духу, що змушує матеріал прийняти певну, адекватну їй і єдину для неї форму.
- Чи не є згадана «одностильовість» шляхом до ізолюваності, замкненості української літератури? Думається, що ні. В 90-х роках з'явилося немало публікацій, які свідчать, що Україна з її літературою на різних історичних етапах була неодмінною складовою частиною світового контексту, обов'язковим предметом для сприйняття як самодостатнього феномену.

Українська література - неодмінна складова частина світового контексту

- Дмитро Наливайком у праці «Очима За-ходу. Рецепція України в Західній Європі XI—XVIII сто-літь» (1998)
- Мікулаш Неврлий «Минуле і сучасне» (2009)
- Зіна Генік-Березовська «Грані культур» (2000)
- Збірник матеріалів про словацько-українські літературні взаємини «Шляхом єдності» (Банська-Бистриця 2003)
- Дослідження З. Генік-Березовської та М. Неврлого – взаємини української літератури з європейськими (переважно – слов'янськими)
- Збірники матеріалів учасників міжнародних з'їздів славістів, які відбуваються в різних слов'янських країнах через кожних п'ять років («Слов'янські літератури» 2003, «Слов'янські обрії» 2008 та ін.
- «Варшавські українознавчі записки» (ред. С. Козака, В. Назарука, В. Соболю)

Літературна критика на поч. ХХІ століття

- Літературній критиці недостатньо уваги приділяють періодичні літературні видання, зникли з їхніх сторінок оглядові статті (за жанрами чи постатями), не стало на книжкових прилавках критичних нарисів про творчість сучасних письменників; практикуються в періодиці здебільшого рецензії-відгуки на нові книги та діалоги-інтерв'ю з письменниками.
- «Слово і час», «Літературна Україна», часопис «Критика», «Вітчизна», «Кур'єр Кривбасу», інтернет-видання «Літ-Акценти», «Буквоїд» тощо.
- Володимир Даниленко «Лісоруб у пустелі: письменник і літературний процес» 2008.
- Ярослав Голобородько «Артеґраунд: український літературний істеблїшмент» 2006.

5. Тенденції в українському літературознавстві та критиці останніх років.

Пошуки стилю в хаосі змін.

Євромайдан як подія.

Поколіннєвий розрив.

Спокуса історією.

Вплив на критику літератури – від часопису «Критика» до соціальних мереж.